

Հասմիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼԻ ԱՇՈՒՂԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐԸ ԱՐՇԱԿ ԲՐՈՒՏՅԱՆԻ ԳՐԱՌՈՒՄՆԵՐՈՒՄ

Հայ աշուղական արվեստի պատմության մեջ բացառիկ կարևոր տեղ է զբաղեցնում Ալեքսանդրապոլի աշուղական դպրոցը, որը ձևավորվել և զարգացել է արևմտահայ (Վան, Բայազետ, Կարին, Կարս) քաղաքային մշակույթին բնորոշ համաքարական ավանդույթների հիման վրա: Համաքարության ձևավորման և կայացման պատմամշակութային նախադրյալներին, քաղաքային մշակույթում ունեցած կարևորագույն դերին ու գործառույթներին նվիրել ենք մի շարք հրապարակումներ:¹

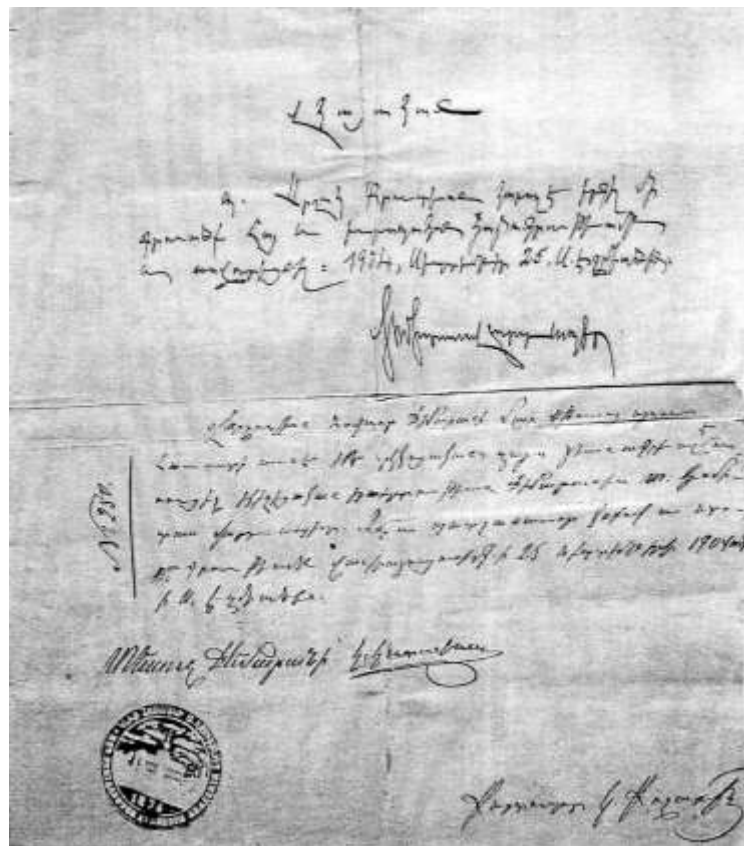
Այստեղ անդրադառնալու ենք Ալեքսանդրապոլի աշուղական երգերի երաժշտական բաղադրիչի առանձնահատկություններին: Նկատի առնելով այն իրողությունը, որ աշուղական արվեստում, բանաստեղծական խոսքի կարևորությամբ պայմանավորված, երաժշտական բաղադրիչը չի գրառվել, ալեքսանդրապոլյան աշուղական երգերը բացառիկ շահեկան վիճակում են հայտնվել: 19-րդ դարի վերջում քաղաքի զարգացող մշակութային կյանքում բանահավաքչական արժեքավոր հավաքածուների մեջ ընդգրկվել են նաև աշուղական երգերի ձայնագրյալ /հայկական նոր ձայնագրության համակարգով կատարված/ նմուշներ: Ութեն դրանք ավելի ուշ են հրատարակվել, բայց համարվում են համաժամանակյա արժեքավոր փաստացի նյութեր՝ աշուղական երգերի երաժշտական բաղադրիչի գիտական ուսումնասիրության համար:

Աշուղական երգերի ձայնագրությամբ Ալեքսանդրապոլում հիմնականում զբաղվել է բանահավաք, երաժշտագետ, խմբավար, մանկավարժ, նկարիչ Արշակ Բրուսյանը: Լինելով Կոմիտասի լավագույն աշակերտներից մեկը՝ նա կարողացել է ճիշտ գնահատել հայ ազգային երաժշտական բազմաշերտ ժառանգությունը և

¹ Հարությունյան Հ., Կարսի և Ալեքսանդրապոլի աշուղական ավանդույթների փոխառնչությունները, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ.16, Գյումրի, 2014, էջ 210-216: Աշուղական ավանդույթը քաղաքային մշակույթում, ՀՀ ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ.20, Գյումրի, 2017, էջ 216-623: Հ.Հարությունյան, Ալեքսանդրապոլի աշուղական դպրոցի ձևավորման նախադրյալները, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը. Հայագիտության արդի հիմնախնդիրներ» միջազգային 9-րդ գիտաժողովի զեկուցումների դրույթներ, Գյումրի, 2016, էջ 198-203: Harutyunyan H., Matikyan H. Kars-Alexandrapol: Ashugh Traditions: III Международная научно-практическая конференция «Диалог наук в XXI веке», Уфа, 29-30 августа 2016. С. 9-14; Harutyunyan H., Matikyan H. Interrelations of ashough traditions in Kars and Alexandrapol in the second half of the XIXth century. VII International Academic Congress "Fundamental and Applied Studies in EU and CIS Countries" (United Kingdom, Cambridge, England, 26-28 February 2017). Volume VII. Cambridge University Press, 2017, p. 529-532; Арутюнян А. Творчество ашугов Карса и Александрополя в конце XIX – начале XX вв. в контексте городской культуры. Всероссийские (с международным участием) историко-этнографические чтения, посвященные памяти профессора Магомедова Расула Магомедовича, сборник статей. Махачкала. 2017. С.43-45.

թղթին է հանձնել Շիրակի ու հատկապես Ալեքսանդրապոլի ժողովրդական, աշուղական երգերի, ինչպես նաև հայ եկեղեցական երաժշտության բացառիկ նմուշներ: Աշուղական երգերն ընդգրկված են «Ռամկական մրմունջներ» ժողովածուի երկրորդ հատորում:² Նշենք նաև, որ Ալեքսանդրապոլի աշուղական բազմաթիվ երգեր 20-րդ դարի սկզբում գրառել են նաև հայ անվանի երաժշտագետներ՝ Գ.Լևոնյանը, Մպ.Մելիքյանը, Շ.Տալյանը, Վ.Տալյանը, Զ. Քուշնարյանը, Ա.Քոչարյանը: Մական այդ գրառումների մեծագույն մասը վերաբերում է հիմնականում աշուղներ Ջիվանու և Շերամի ժառանգությանը ու գրառված է Ալեքսանդրապոլի քաղաքային հնչող միջավայրից դուրս՝ Թիֆլիսում և Երևանում: Մինչդեռ Ա.Բրուտյանի ժողովածուն ստեղծվել է Ալեքսանդրապոլում՝ աշուղների կատարումներից և գրառվել հայկական նոտագրությամբ, որին նա տիրապետել է հմտորեն:³

Վաստակաշատ երաժշտագետի անձնական արխիվում պահվում է այն վկայականը, որ նրան հանձնել է Կոմիտաս վարդապետը՝ հավաստելով, որ Ա.Բրուտյանը տիրապետում է հայկական նոր նոտագրության համակարգին և կարող է դասավանդել այն ուսումնական հաստատությունում:⁴

² Բրուտյան Ա., Ռամկական մրմունջներ, հ. Բ, Եր., 2002:

³ Նշենք, որ այս համակարգով էր իր գրառումները կատարում նաև Կոմիտասը:

⁴ Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան, Ա. Բրուտյանի ֆոնդ, թ. 250:

Հայտնի է, որ աշուղական երգն ու նվագը կրել են ինչպես ազգային ինքնության բնորոշիչներ, այնպես էլ մերձավորարևելյան տարածաշրջանի մշակույթին բնորոշ բազմաթիվ տարրեր. «Լինելով Մերձավոր Արևելքի էպիկական երգարվեստի դասական դրսևորումներից մեկը՝ աշուղական սիրավեպը քննելի է իբրև հայարևելյան երաժշտական առնչությունների հարուստ շտեմարան, որտեղ ամփոփված են հարակից մշակույթներում ձևավորված գեղարվեստական երևույթներ՝ կրոնագեղագիտական ու ժողովրդահավատալիքային պատկերացումների ընդգրկումով»:⁵

Այսպիսով, ալեքսանդրապոլյան աշուղական երգերի ձայնագրությունները հնարավորություն են ընձեռնում պատկերացում կազմելու ինչպես 19-րդ դարում հայ աշուղական երգերի երաժշտաոճական, այնպես էլ այդ երգերի տեղային հատկանիշների մասին:

Հայտնի հայ աշուղների շուրջ 80 երգերի ձայնագրված նմուշները հնարավորություն են տալիս հստակ պատկերացում կազմելու Ալեքսանդրապոլի աշուղական երգարվեստում արմատացած *ժանրային, ոճական, տաղաչափական, երաժշտաարտահայտչական* և այլ բնորոշիչների մասին:

Անդրադառնալով այս երգերի *ժանրային* առանձնահատկություններին, անշուշտ, պետք է նկատի առնել դրանք գրառողի նախասիրությունները և գեղարվեստական այն արժանիքները, որոնք աշուղական բազմաթիվ երգերի մեջ կարևորվել են նրա կողմից: Հայտնի է, որ հատկապես քաղաքային աշուղական երգը այժմ է ընկել ժանրային բազմազանությամբ՝ տարաբնույթ ենթատեսակներով: Այստեղ գերակշռողը *հայրենասիրական երգերն են*: Դա, անշուշտ, պայմանավորված է եղել տվյալ ժամանակաշրջանին բնորոշ ազգային ազատագրական ոգու բարձր պահանջներով ու հրամայականով: Ակներև է, որ Ա.Բրուսյանը գրի է առել այդ երգերի ամենատարածված ու սիրված նմուշները՝ Ջիվանի՝ «Ազգ իմ, որքան նկուն մնաս», «Ավարայրի դաշտը», «Ավետաբեր խոսնակը հայուն», «Դու այն երկրեն մի՛ հեռացիր», Խայաթ՝ «Ա՛խ, իմ անո՛ւշ հայրենիք», Շիրին՝ «Ա՛խ, իմ փոքրիկ բուրաստան», Հավես՝ «Բոլոր երկրներեն ինձի համար», Պայծառե՝ «Իբրև Արաքս ես հոսում եմ» և այլն:

Այս շարքին են դասվում նաև այլաբանական հայրենասիրական երգերը, որոնք ունեն ոչ միայն շատ պատկերավոր ու խորքային արտահայտչականություն, այլև ցարական գրաքննությունից խույս տալու միտում: Դրանցից են, օրինակ՝ Ջիվանու «Աշխարհն ընդհանուր», «Անհոգ ես», «Առավոտը շատ մոտ է» երգերը.

Առավոտը շատ մոտ է, լույսը շողալուն քիչ մնաց,
Խավարը ընկավ գետին, արևի գալուն քիչ մնաց.
Համբերանքդ ծո՛վ արա, հույս ու հավատդ պի՛նդ պահիր,
Ո՛վ, գիշերի՛ց ձանձրացող, բախտիդ խաղալուն քիչ մնաց:⁶

⁵ Երնջակյան Լ. *Աշուղական սիրավեպը մերձավորարևելյան երաժշտական փոխառնչությունների համատեքստում*, Եր., 2009, էջ 6:

⁶ Բրուսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 35:

Ժողովածուում մեծաթիվ են նաև *քնարական երգերը*, որոնց մեջ հանդիպում են համբավավոր աշուղներ Ջիվանու, Շերամի, Պայծառեի, Շիրինի և այլոց հայտնի երգերը, այդ թվում Շիրինի «Ակնարկյա, ո՛վ իմ սիրուհի», Ջիվանու «Պաղաղբյուրի մոտ», Շերամի «Պարտեզում վարդեր բացված», «Ճանապարհս ընկավ Տըփդիս» և այլն:

Բարոյախրատական երգերի շարքում Ա.Բրուտյանն ընդգրկել է նաև քաղաքում մեծ տարածում ստացած քրիստոնեական, սուրբգրային դրույթներ քարոզող ու դրանցով դաստիարակող երգեր. Շիրինի՝ «Երբ գորաց տերն աստված», «Է՛յ, մռա՛յլ Ուրբաթ».

Է՛յ, մռայլ Ուրբաթ, քանի գաղտնիք քեզանում թաքցրին,
Որ նախարարք անունդ այդպես տխուր անվանեցին,
Գաղտնիքն աստվածային ծածկված մնաց մեջ գիշերիդ,
Հուդայի կեղծ համբույրով անմեղը բռնադատեցին:⁷

Հանդիպում են նաև *գինվորագրման երգեր* (Ջիվանի՝ «Ես հայի զավակ եմ»), *ողբերգեր* (Կիկո՝ «Թորկեր իմ խեղճ, տկլոր զիմ ճժեր»):

Երգերի ժանրային բազմազանությանը համադրվում է բանաստեղծական խոսքի տաղաչափական ձևերի հարստությունը: Ինչպես ընդունված է եղել աշուղական արվեստում, երգի ժանրային բովանդակությունն է մեծապես պայմանավորել տվյալ ոտանավորի տաղաչափական ձևը: Ժողովածուում հանդիպում են հետևյալ ձևերը՝ դյուբեիթ, վանաղզի, վանաղզի-մանի, մուհամմազ, մյուշտեզետ, դալայչի, շարքի, դաստան, սեմայի հնգյակ, սյուվերեկ, քյուրդիաստան-դյուբեիթ, եմենի, նավայի գազել, դալանդարի, ժողովրդական շարքի, ամրահի և այլն:

Անշուշտ, պետք է տարոթոշել աշուղական երգվող և չերգվող բանաստեղծությունը, քանի որ երգվող բանաստեղծությունը չի արտասանվել, այլ ստեղծվել է մեղեդու հետ անտարանջատ:⁸ Այս երգերի (հիմնականում՝ Ջիվանու ստեղծագործություններին) տաղաչափական առանձնահատկություններին ժամանակին անդրադարձել են Գ.Լևոնյանը, Մ.Աբեղյանը, Ա.Քոչարյանը, Կ.Խոդաբաշյանը: Վերջինս իր ուսումնասիրություններում կիրառել է վանկաչափական մեթոդիկան, որը հենվում է կվանտիտատիվ՝ երաժշտախոսքային տաղաչափական համակարգի վրա:⁹ «Նախ նշենք, - գրում է նա, - որ Ջիվանու երգերի տաղաչափական համակարգը շատ բարդ է ու բազմազան և չի համընկնում ամբողջությամբ ոչ հին հունական (որը դարձել է համաշխարհային) ո՛չ արուզի, ո՛չ էլ հայ ժողովրդական երգերի համակարգին /.../ Նրա ստեղծագործություններում երաժշտական տաղաչափության համակարգերը երկուսն են՝ վանկականը (սիլլաբիկ), որը արտահայտվում է ասերգային ձևի միջոցով, և չափականը, որը դրսևորվում է ճկուն մեղեդիով

⁷ Բրուտյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 67:

⁸ Веселовский А. Три главы из исторической поэтики // Веселовский А. Историческая поэтика. М. 1989. С.155.

⁹ Худабашян К. Армянская музыка в аспекте сравнительного музыкознания. Ер. 2011. С. 186.

և պարզ արտահայտված ոտքերով: Կան երգեր, որոնց մեջ փոխեփոխ իրար են հաջորդում երկու համակարգերը»:¹⁰

Անդրադառնալով Ջիվանու կողմից օգտագործած չափական բազմաթիվ ոտքերին՝ Կ.Խուդարաշյանը նշում է դրանցից առավել կիրառելիները՝ մեծավերջ, վերջատանջ, քողաբորբ, երկմեծավերջ, ավարտեղ, 4-րդ պեոն, համբույր, մեծասար-մեծավերջ, 1-ին իոնիկ, վերջատանջ-մեծավերջ և այլն: Չափական ոտքերի հաջորդականությունը բանաստեղծական տողերում նույնպես բազմազան է, ինչը նկատելի է նաև հայ ժողովրդական երգերում: Ըստ երաժշտագետի՝ դա ամեննին չի խանգարում երգի կայուն կշռույթի պահպանմանը, քանի որ տողի «խառնուրդը» նույնությամբ կրկնվում է մյուս տողում կամ տողամեջ: Բացի դրանից, երգվող բանաստեղծության կանոնավոր կշռույթը պահպանում է տողերի ամանակային հավասարատևությունը: Հենց այդ առանձնահատկությամբ են պայմանավորված Ջիվանու երգերի տաղաչափական կատարելությունը, ներդաշնակությունը և գեղակազմությունը:¹¹

Այս ուսումնասիրության հիմնադրույթները կարելի է ընդհանրացնել դիտարկվող ժողովածուի շատ երգերի համար՝ նկատի առնելով այն կարևոր հանգամանքը, որ Ալեքսանդրապոլի աշուղական համքարության մեջ Ջիվանին եղել է թե՛ վարպետաց վարպետ և թե՛ մեծահամբավ հեղինակություն իր ժամանակի բոլոր աշուղների համար: Հետևաբար, նրա ստեղծագործական սկզբունքներն ընդօրինակելի կամ դասական բնույթ են կրել:

Անդրադառնալով վերոնշյալ երգերի բուն մեղեդիական հորինվածքների երաժշտառճական առանձնահատկություններին՝ նախ պետք է կարևորել աշուղական համքարության մեջ ընդունված այն մոտեցումը, ըստ որի՝ այս կամ այն տաղաչափական ձև կրող բանաստեղծական խոսքը կարող էր եղանակավորվել մի քանի տարբերակներով: Այս մասին իր հուշերում արժեքավոր տեղեկություն է տալիս ալեքսանդրապոլցի աշուղ Խայաթը: Նա իր ասելիքը հստակեցնում է դոշմայի նկարագրության մեջ՝ նշելով, որ 11 վանկից բաղկացած այս ոտանավորի եղանակները մի քանիսը կարող էին լինել, ինչպես, օրինակ՝ Քեսիկ, Քեսիկ Քերեմի, շեքի, դալայի, կիրյանի: «Այս եղանակները երգելիս, - հստակեցնում է նա, - դոշմա կոչված ոտանավորներն էին կիրառում»:¹²

Ա.Բրուսյանի ժողովածուում հստակ երևում է աշուղական երգերի մեղեդիական բազմազանությունը, ինչը համապատասխանում է բանաստեղծության կերպարային, հուզական արտահայտչականությանը: Փորձենք դատասեղ դրանք՝ հորինվածքային որոշակի չափորոշիչների կիրառմամբ:

¹⁰ Худабашян К., նշվ. աշխ., էջ 187:

¹¹ Խուդարաշյան Կ., Աշուղ Ջիվանու տաղաչափական արվեստը, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական չորրորդ գիտաժողովի զեկուցումների դրույթներ, Գյումրի, 2000, էջ 56:

¹² Խայաթ Չահրիյան, Հիշողություններ աշուղների մասին, 1930, անտիպ ձեռագիր, ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արխիվ, FF 1, 7829:

Հայ ժողովրդական երգին բնորոշ մեղեդիներ

Տիպական նմուշներից մեկը Ջիվանու «Ես հայի զավակ եմ» զինվորի երգը.

Ծանր-չափավոր ՋԻՎԱՆՈՒ

Ես հա - յի զա - վակ եմ, եղ - բարբ, ինձ տա - նում են գին - վո - թու - թյան,
բա - բե - կած ներ, պատ - վե - լի հարթ, վեր - ջըն լավ է այս նո - թու - թյան:

Փռուզիական քառալարում ծավալվող այս գողտրիկ երգը՝ մինիմալիստական պտույտներով, կրում է հայ գեղջուկ երգերի արտահայտչականության դրոշմ և ակնհայտորեն վկայում է աշուղի կողմից այդ երգերի արժեքավորման, ոճավորման մասին:

Նույն երևույթը կարելի է նկատել Ջիվանու «Երկու սիրուն եկան ջուրը» երգում: Սա հայ գեղջուկական քնարական երգերից ուղղակի սերած նմուշ է: Կվինտային օժանդակ հենակետով էռլական միևնույն ծավալվող մեղեդուն բնորոշ են կրկնվող տերցիային քայլերը, վարընթաց սեկվենցիաները, տոնիկան հաստատող վերջնահանգերը.

Չափավոր ՋԻՎԱՆՈՒ

Եր - կու սի - րուն ե - կան ջու - թը,
աչ - թեր ու - նին ինչ - պես հու - թը,
բաց - վիր, բաց - վիր, բաց - վիր վար - ողս,
հո - տղը սի - րուն, կար - միր սի րուն:

Եվրոպական երգերին բնորոշ մեղեդիներ

Ինչպես հայտնի է, 19-րդ դարում ծավալվող հայ ազգային- ազատագրական պայքարի անբաժան ուղեկիցը հայրենասիրական երգերն էին, որոնք ծնվում էին քաղաքի մշակութային մթնոլորտում՝ եվրոպական համարժեք կամ համահունչ երգերի անմիջական ազդեցությամբ:¹³

Հայ աշուղները նույնպես ականջալուր էին այդ երգերին և երբեմն տուրք էին տալիս նմանատիպ երգերի հորինմանն ու կատարմանը: Ժողովածուում ևս մի

¹³ Ղրանցից ամենատիպական օրինակը ՀՀ ազգային օրհներգն է՝ հորինված իտալական երգերի ոճով:

քանի նմուշ զետեղված է: Ամենահայտնի երգը Ջիվանու «Ավարայրի դաշտ»-ն է, որն այսօր էլ հաճախ կատարվում է: Տիպական օրինակ է նաև աշուղի «Այսքան տարի դու ննջեցիր» հայրենասիրական խրոխտ երգը.

B-Dur տոնայնության, 4/4 չափի մեջ անկաշկանդ ծավալվող, տիպական շեշտերով ու հանգավորումներով այս երգը, թվում է, կարող էր հորինել եվրոպայում երաժշտական կրթություն ստացած երգահանը: Ջիվանին վերստին համոզում է ունկնդրին իր լայնախոհության, ազատատենչության, հայրենասիրության վառ մղումով՝ դիմելով ժամանակակից դասական երաժշտաարտահայտչաձևերին:

Հայ միջնադարյան աշխարհիկ տաղերին բնորոշ մեղեդիներ

Ազատ մեղեդիական մտածողության վրա հիմնված մեծաքանակ երգերը թերևս ամենատիպականն են աշուղական քերթվածքների համար: Դրանք մեծածավալ հորինվածքներ են, որոնց առավել բնորոշ են հանկարծաստեղծ բնույթը, բազմակենտրոն ձայնակարգերն ու ճոխ զարդելիեջները: Ա.Բրուսյանը գրի է առել Պետրոս Ղափանցու «Առավոտյան քաղցր և անուշ հովերն», Հավեսի «Բոլոր երկրներեն ինձի համար», Խայաթի «Ա՛խ, ե՞րբ պետք է երևաս», «Ա՛խ, իմ անուշ հայրենիք», Գյուլգյազյանի «Երանի թե շուտով ննջած լինեի», Կիկոյի «Թորկեր իմ ինեղձ, տկլոր զիմ ճժեր», Ղարիպի «Խնդրում եմ, աղերսում եմ», ինչպես նաև Ջիվանու բազմաթիվ երգերը. «Ա՛զգ իմ, որքա՛ն նկուն մնաս», «Ավետաբեր խոսնակը հայուն», «Գնաց վրեժ առավ», «Դեռ գիշեր է» և այլն:

Տիպական օրինակներից մեկն է Ջիվանու «Դու այն երկրեն մի՛ հեռանա» հայրենասիրական երգը: Մեղեդիական հորինվածքի դրամատուրգիական լուծումները շատ խորքային են՝ կատարված երաժշտական բարձր վարպետությամբ: Ձայնակարգային հանգրվաններն այսպիսին են. երգը ծավալվում է g տոնիկայով հիպոդորիական-եոլական մինորում, սակայն բանաստեղծության յուրաքանչյուր տողը կրում է ինքնատիպ ձայնակարգային շարահյուսություն.

Առաջին տողը՝ a հիմքով փռուզիական-լոկրիական յոթնյակն է,

Երկրորդ տողը՝ g հիմքով եոլական դեկախորդը,

Երրորդ տողը՝ b հիմքով լիդիական-իոնական դեկախորդը,

Չորրորդ տողը՝ g հիմքով վերջնահաստատվող հիպոդորիական-եոլական մինորը, որտեղ *ալվա՜ղ* բացականչությունը հնչում է անսպասելի ներթափանցաց

g-as-h-c² քառալարի տիրություն: Նշենք, որ քառալարերի այսպիսի հարաբերակցություն հանդիպում է հայոց շարականերգության մեջ՝ երրորդ ձայնեղանակի /Գիմ Չա/ տիպական հարմոնիկ դարձվածքի համադրությամբ:

Չափավոր ՋԻՎԱՆԻ

Դու այն երկ - ռեն մի հե - տա -
 - նար, հա - յի ճուտ, հա - յի ճուտ,
 ուր որ նախ - նիք - - - - նե - ռեդ հի -
 շա - - տակ - ներ կան, Մըր - սած ժա -
 մա - - - - նա - կըդ կը - քա - - - -
 ղես օ - գուտ, կը - քա - ղես օ - գուտ,
 ղես մոխ - ռի մեջ քաղ - ված հին
 կը - - - - լակ - - ներ կան:
 Մըր - սած ժա - մա - - - - նա - կըդ յը կը -
 քա - - - - ղես օ - գուտ, ա - վա՛ղ,
 ղես մոխ - ռի մեջ
 քաղ - ված հին կը - - - - լակ - - ներ կան:

Ա. Բրուսյանի գրառումներն արժեքավորվում են նաև նրանով, որ այստեղ, բանահավաքի բարեխղճությամբ պայմանավորված, աշուղական միևնույն երգի մի քանի եղանակավոր տարբերակներ են ներկայացված: Դրանց մեջ ամենաուշագրավը Ջիվանու «Ես մեկ ծառ եմ ծիրանի» երգի եղանակավորումներից մեկն է, որը ժամանակին տարածված է եղել Ալեքսանդրապոլում, սակայն հետագայում մոռացվել և մեզ է հասել այս գրառման շնորհիվ:

Ջիվանու

Ես մեկ ծառ եմ ծիրանի
ար լող ծառ եմ ան վա նի
/մարդ կանց պի տա նի:

Ամփոփելով Ա.Բրուսյանի աշուղական երգերի գրառումների ընդհանուր բնութագիրը՝ կարող ենք ամրագրել.

Ալեքսանդրապոլի աշուղական երգերը հայ ժողովրդական երաժշտության դարավոր ավանդույթներին խարսխված ժառանգության մաս են կազմում:

Անդրադառնալով դիտարկվող ժողովածուի հայրենասիրական երգերի երաժշտական բաղադրիչի քննությանը, երաժշտագետ Ա.Բաղդասարյանը ևս նկատել է, «որ դրանց հատուկ է մեղեդիական խառը ոճը /41 նմուշ/: Վերջինիս գույացման մեջ տվյալ դեպքում մեծ տեղ ունի վանկային մեղեդիական ոճը, որը գուգորդվում է մերթ ներվանկային ոճի, մերթ՝ և՛ ներվանկային, և՛ զարդուրուն ոճերի հետ միաժամանակ: ...Երգերի բացարձակ մեծամասնությունը հորինված է հայ մոնոդիկ երաժշտության ձայնակարգային համակարգում: Առկա են լայն ձայնածավալի՝ յոթնյակ, ութալար, իննալար, տասնալար ձայնակարգային կառույցները: Գերակշռում է դորիական-եոլական միևնույնը»:¹⁴

Դրանց մեջ յուրովի արտացոլվել, փոխակերպվել ու զարգացել են հայ ազգային երաժշտամտածողության բնորոշ շատ տարրեր ու սկզբունքներ: Մեր դիտարկումները ցույց տվեցին, որ մերձավորարևելյան ավանդույթի չափորոշիչների համատեքստում ստեղծված այդ ժառանգության մեջ ակներև են դառնում հայ ժողովրդական երգի, միջնադարյան տաղերգության, հոգևոր մոնոդիայի խորքային ակունքները և ազգային ինքնության հատկանիշները:

Պատահական չեն այդ երգերի մերօրյա մեծ ժողովրդականությունն ու ժամանակակիցների բարձր գնահատականները: Ամփոփենք սավածը՝ մեջ բերելով հայ նշանավոր հոգևորականներից մեկի՝ հետևյալ գրառումը.

¹⁴ Բաղդասարյան Ա., *Հայ աշուղական հայրենասիրական երգը Ալեքսանդրապոլում*, «Շիրակի պատմամշակութային ժառանգությունը» հանրապետական վեցերորդ գիտական նստաշրջանի նյութեր, Գյումրի, 2004, էջ 101; *Հայ արվեստի հարցեր*, Եր., 2009, էջ 35:

«Աղէքսանդրապօլի յուշքերուս մէջ ինձ համար ամենէն աւելի նորն եւ ամենէն աւելի հայենակը, հետեւաբար ամենէն աւելի անմոռանալին է Հայ աշուղութիւնը: Պետք է շեշտեմ, որ Կովկասի մէջ, իմ տեսած հայաշատ Տփղիսի եւ Երեւանի համեմատութեամբ, Աղէքսանդրապօլի հայերը հաւատարիմ մնացած են հայրենի աւանդութիւններուն, հայրենի բարքերուն եւ Հայ աշուղութիւնն այդ պահպանուածներուն ամենէն արժէքատրներէն մէկն է անշուշտ»:¹⁵

АШУТСКИЕ ПЕСНИ АЛЕКСАНДРОПОЛЯ В ЗАПИСЯХ АРШАКА БРУТЯНА

___ *Резюме* ___

___ *А. Арутюнян* ___

Школа ашугов Александрополя занимает исключительное место в истории армянской национальной музыки. Среди значительных образцов творческого наследия именитых ашугов, уникальными являются записи мелодий этих песен, который осуществил известный музыкант, общественный деятель Аршак Брутян. Нотированные образцы разножанровых песен около 30 ашугов, позволяют четко представить их жанровые, музыкально-стилистические, стихометрические особенности. Исследование этих записей ясно показывает наличие в этих песнях глубинные истоки армянской народной, средневековой таговой, духовной монодии и черты национальной идентичности в контексте критерий ближневосточных традиций.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Հարությունյան Հասմիկ Հայկի – արվ. գ. թ., ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոն, E-mail: hasmik.har@mail.ru

¹⁵ Բարզէն եպիսկոպոս, Շիրակի մէջ. Աղէքսանդրապօլ, «Բիւզանդիոն», թիւ 4/454, Կ. Պոլիս, յունիս 8-21, 1911: